Konfliktní lekce z internacionalismu

*Studenti z „třetího světa“ a jejich konfrontace
s českým prostředím (1961–1974)*

Marta Edith Holečková

Je jich plná Praha těch elegantních revolucionářů, partyzánů a politických emigrantů ze všech končin Afriky a Asie. Kromě proletářského internacionalismu je nejvíce zajímaví dívky a pití. A ty naše pitomé holky na ně letí, tváří se u jejich stolů unuděně, nechají se ohmatávat a kouří jejich cigarety.

Pavel Juráček¹

Přirozenou a neodmyslitelnou součástí každého akademického prostředí je migrace studentů a profesorů; v Československu se během let měnil původ příchozích, jejich počet a míra integrace do zdejší společnosti, tento pohyb však patrně vždy tvořil nedílnou součást vysokoškolského světa. Československý vysokoškolský systém po druhé světové válce prošel mnoha zásadními změnami, výměna učitelů a studentů byla velmi omezena, zdejší vysoké školy se nicméně nově a široce otevřely studentům ze vzdálených a exotických krajů. V souvislosti s dekolizačním procesem rostl od poloviny padesátých let zahraničněpolitický zájem Československa o nově vznikající státy Asie a Afriky. Pochopitelně to nebylo motivováno pouze snahou pomáhat, cílem bylo také získat si vliv v této části světa, navázat (či obnovit)

¹ JURÁČEK, Pavel: *Deník (1959–1974)*. Praha, Národní filmový archiv 2003, s. 201, zápis z 1.6.1960.

obchodní kontakty a využívat třecích ploch mezi západními zeměmi a nově vznikajícími státy k ovlivnění jejich politického směřování. Sovětský svaz a další země východního bloku, mezi nimiž hrálo Československo v tomto ohledu významnou úlohu, nabízely výhodné půjčky, hospodářskou a vojenskou pomoc a všemožně se snažily vytěžit z emancipačních snah rozvojových zemí vlastní prospěch.²

Není proto náhodou, že od poloviny padesátých let významně narůstal také počet stipendií pro cizí studenty na zdejších vysokých školách.³ Rozsáhlá podpora příchozích studentů, především ze zemí třetího světa, vycházela z přesvědčení, že takovýto člověk zde získá kvalitní vzdělání, bude patřičně ideologicky proškolen a takto zformován se vrátí do své vlasti, kde zaujme významné místo nejspíše ve státní správě a díky svým kontaktům s Československem se stane prostředníkem v diplomatických a obchodních jednáních. Očekávání se v podstatě nenaplnovala, protože velký počet studentů se z různých důvodů domů nevracel (k tomu viz dále), nicméně zprvu byl tento projekt pokládán za natolik perspektivní, že politické byro Ústředního výboru KSČ rozhodlo na svém jednání v květnu 1961 o založení nové samostatné vysoké školy pro zahraniční studenty.⁴

Univerzita 17. listopadu

Vzniklá instituce byla pojmenována podle data události, která se stala „symbolem boje proti národnostnímu útlaku a hospodářskému vykořisťování“⁵ – uzavření

2 Viz NÁLEVKA, Vladimír: *Čas soumraku: Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*. Praha, Triton 2004, s. 78 n. Historii československých vztahů s rozvojovými zeměmi se dlouhodobě věnuje zejména Petr Zídek (viz ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1989*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 2007; ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská Afrika: 1948–1968*. Praha, Libri 2006; ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 2009; k tématu publikoval i řadu článků, zejména v *Lidových novinách*).

3 Viz JELÍNEK, Petr – DESSIEOVÁ, Květa – NÁPRSTEK, Martin: *Analýza poskytování vládních stipendií ke studiu na veřejných vysokých školách občanům z rozvojových a jiných potřebných zemí*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 2004. Podle statistických údajů uváděných v této publikaci bylo u nás k 31.10.1960 celkem 1809 zahraničních studentů a aspirantů ze sedmdesáti zemí světa. Z toho 1068 studentů pocházelo ze zemí evropského a asijského socialistického tábora, 119 studentů z řad řecké a španělské politické emigrace, 285 studentů z Afriky, 240 studentů z Asie (kromě Číny, Severní Koreje a Severního Vietnamu), 56 studentů z Latinské Ameriky a 41 studentů z kapitalistických zemí.

4 *Národní archiv*, Praha (NA), fond (f.) Politické byro ÚV KSČ 1954–1962 (1501 – původní označení fondu 02/2), svazek (sv.) 306, archivní jednotka (arch. j.) 389/11, usnesení politického byra ÚV KSČ z 2.5.1961. Podle tohoto usnesení měl celkový počet zahraničních studentů v roce 1965 dosáhnout čtyř tisíc. Ve školních letech 1960/61–1964/65 mělo být přijato 2820 studentů z hospodářsky méně vyvinutých zemí a 1180 studentů z evropských kapitalistických zemí a zemí socialistického tábora. Přímoou inspirací pro nově založenou vysokou školu byla nepochybně moskevská Univerzita družby národů Patrice Lumumby, fungující od 1.10.1960 (s pozměněným názvem) do dnešního dne (viz <http://www.rudn.ru>).

5 *10 let University 17. listopadu v Praze: 1961–1971*. Praha, Universita 17. listopadu 1971.

českých vysokých škol v důsledku studentských protestů proti německé okupaci dne 17. listopadu 1939 – a měla sloužit veškerým zahraničním vysokoškolským studentům na našem území. Každý nový adept musel projít ročním přípravným kurzem ve školicím středisku mimo Prahu,⁶ poté buďto setrval ve studiu na Univerzitě 17. listopadu (USL) nebo si podle svého zaměření vybral obor na libovolné vysoké škole (formálně ale pořád zůstal studentem USL). Univerzita byla po celou dobu své existence „metodickým a organizačním centrem“ pro zahraniční studenty; v dokumentech týkajících se jejího rozvoje je akcent na tuto její funkci podstatně vyšší než na záležitosti spojené s konkrétní výukou.⁷ Specifická role Univerzity 17. listopadu tedy spočívala v tom, že měla pomáhat zahraničním studentům se začleňováním do československého vzdělávacího systému (výuka českého, případně slovenského jazyka a zprostředkování československých reálií v řadě regionálních studijních středisek), vypracovávat metodiku studia,⁸ poskytovat výuku těch předmětů ve francouzštině a angličtině, které byly „šité na míru“ studentům z rozvojových zemí (například družstevnictví pro rozvojové země), ale také shromažďovat informace a poznatky o zemích Asie, Afriky a Latinské Ameriky, školit československé experty, kteří se chystali k dlouhodobějšímu pobytu v některém z těchto regionů,⁹ a v neposlední řadě vzdělávat české a slovenské překladatele a tlumočníky (od roku 1963 tvořili asi desetinu studentů univerzity).

Tato ojedinělá vzdělávací instituce existovala v letech 1961 až 1974 a sídlila v Praze na Gorkého (dnešním Senovážném) náměstí. Zpočátku byla tvořena třemi fakultami: fakultou jazykové a odborné přípravy neboli fakultou propedeutickou, fakultou přírodovědeckou a technickou a fakultou společenských věd. V roce 1966 došlo k reorganizaci univerzity, na jejímž základě zanikla fakulta přírodovědecká a technická a nově byla založena další pracoviště – již zmíněný Studijní a informační ústav pro československou expertizní činnost (SIUEX) a Ústav organizace a metodiky studia zahraničních studentů (ÚMOS).¹⁰ V návaznosti na zákon o federalizaci republiky byla od 1. září 1969 zřízena slovenská pobočka Univerzity 17. listopadu se sídlem v Bratislavě a jí podléhající školicí střediska v Senci a Herľanech. Prvním rektorem univerzity byl jmenován právník Jaroslav Martinic,¹¹ v roce 1969 ho pak vystřídal

6 USL disponovala školicími středisky v Dobrušce, Mariánských Lázních, Holešově a dalších místech.

7 NA, f. Univerzita 17. listopadu, karton (k.) 207.

8 K tomu sloužil Ústav organizace a metodiky studia zahraničních studentů při Fakultě společenských věd USL.

9 K tomu sloužil zejména Studijní a informační ústav pro československou expertizní činnost při Fakultě společenských věd USL, který existoval v letech 1966–1971.

10 Zákon č. 5 ze dne 31.1.1966 – Vládní nařízení, kterým se mění a doplňuje vládní nařízení č. 108/1961 Sb., o zřízení University 17. listopadu v Praze (dostupné též na <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1966/sb02-66.pdf>).

11 Jaroslav Martinic (1909–1981) po válce působil jako vyšetřovatel ministerstva spravedlnosti v retribučních trestněprávních sporech. Na přelomu 40. a 50. let byl československým velvyslancem v Holandsku. V roce 1954 nastoupil jako docent politické ekonomie na Univerzitě Palackého v Olomouci, poté se stal přednostou odboru univerzit ministerstva školství a kultury. Od roku 1956 působil na katedře politické ekonomie Právnické fakul-

další právník Otakar Taufer.¹² Podle údajů dostupných na počátku sedmdesátých let nastupovalo na fakultu jazykové a odborné přípravy každoročně zhruba šest set studentů ze šedesáti zemí celého světa, tedy ze socialistického bloku, ze zemí třetího světa i z kapitalistických států.¹³

Během šedesátých let myšlenka na získání zemí třetího světa pro socialistickou cestu postupně ztrácela svou naléhavost, jak snahy o její realizaci narážely na evidentní problémy. Ústřední výbor KSČ proto v prosinci 1973 rozhodl o zrušení Univerzity 17. listopadu ke konci akademického roku 1973/1974, což stvrdilo rozhodnutí ministra školství z 30. května 1974 a zákonné usnesení předsednictva České národní rady.¹⁴ Část někdejších zaměstnanců a studentů byla převedena na jiné vysoké školy (Univerzitu Karlovu, České vysoké učení technické, Vysokou školu ekonomickou a další), některá pracoviště se transformovala a v pozměněné podobě existují doposud – například Institut překladatelství a tlumočnictví Fakulty společenských věd USL se stal základem dnešního Ústavu translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy,¹⁵ poslání a náplň práce fakulty propedeutické převzal Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy a podobně.¹⁶

Jednání, která bezprostředně předcházela vzniku Univerzity 17. listopadu, reflektovala trend zřetelný tehdy v některých západoevropských státech – rozsáhlou podporu mladých lidí z rozvojových zemí ve studiu na tamních vysokých školách. Upozorňovalo se při nich také na několik problémů, které tento přístup provázely, jako byly nacionalistické tendence a vzájemná nevraživost zahraničních studen-

Titulní strana pamětní publikace 10 let Univerzity 17. listopadu v Praze. Na kresbě vlevo Jindřišská věž, vpravo sídelní budova univerzity na Gorkého (dnes Senovážném) náměstí

ty Univerzity Karlovy. V letech 1961–1969 byl rektorem Univerzity 17. listopadu a konzultantem ÚV KSČ v zahraničněpolitických otázkách. Překládal z francouzštiny (mj. básníky Guillaumea Apollinaira a Arthura Rimbauda) a věnoval se také vlastní literární tvorbě.

- 12 Otakar Taufer (1909–1981) vystudoval právo na Masarykově univerzitě v Brně, v roce 1930 vstoupil do KSČ a v letech 1940–1945 byl vězněn gestapem. Od založení Univerzity 17. listopadu byl děkanem fakulty společenských věd a vedoucím katedry mezinárodních ekonomických vztahů. Jako její rektor působil v letech 1969–1974.

- 13 *10 let Univerzity 17. listopadu v Praze*, s. 11 (viz pozn. 5).

- 14 NA, f. Univerzita 17. listopadu, k. 24, arch. j. 172, Zrušení USL, zápisy Ústřední likvidační komise

- 15 Viz <http://utrl.ff.cuni.cz/UTRLFF-161.html>.

- 16 Viz http://ujop.cuni.cz/reditelstvi/index_cs.php.

tů (zejména ze zemí Blízkého a Středního východu), velmi rozdílná úroveň předchozího vzdělání těchto studentů a potíže s efektivností celého systému, protože absolventi se jen zřídkakdy vraceli do zemí svého původu.¹⁷ Na následujících stranách se pokusím vylíčit, do jakého prostředí zahraniční studenti v Československu přicházeli, s jakými problémy se zde setkávali a jaké existovaly způsoby jejich řešení.

Československý zájem a předsudky vůči třetímu světu

Jak již předznamenává úvodní citát, byla československá společnost pozdních padesátých let a raných let šedesátých v poměrně krátkém čase konfrontována s množstvím lidí ze vzdálených koutů světa, kteří se vyznačovali na středoevropské zvyklosti velmi exotickou fyziognomií. Praha těchto let je nazývána „komunistickou Ženevou“¹⁸ či „Ženevou Východu“, se zřejmým odkazem na švýcarské sídlo mnoha mezinárodních organizací a na fakt, že se československá metropole stala ještě před únorovým převratem roku 1948 útočištěm „mezinárodních pokrokových organizací“ kontrolovaných Sovětským svazem. Československo mělo tu výhodu, že bylo v rámci sovětského bloku relativně bohatou zemí s výhodnou geografickou polohou a postupně vytvářeným dobrým dopravním spojením nejen s východem a západem Evropy, ale také se severní a západní Afrikou, Asií a Latinskou Amerikou.

V souvislosti s tématem článku stojí za zmínku hlavně Mezinárodní svaz studentstva, založený v Praze roku 1946,¹⁹ mezi jehož pracovníky se vystřídala řada budoucích osobností veřejného života, hlavně ze zemí třetího světa.²⁰ Svaz byl jednou z organizací, které poskytovaly stipendia zájemcům o studium ze zahraničí. Ti kromě toho přicházeli do Československa také na základě mezistátních dohod, přičiněním Organizace spojených národů v programu pro studenty z koloniálních a nesamostatných zemí, prostřednictvím dalších organizací (Světové federace demokratické mládeže, Ústřední rady odborů, Ústřední rady družstev) nebo na vlastní náklady.²¹ Poslední jmenovaná skupina, zpočátku tvořící asi desetinu posluchačů

17 NA, f. 1501, sv. 306, arch. j. 389/11, Příloha III, Zpráva.

18 Viz BARTOŠEK, Karel: *Zpráva o putování v komunistických archivech*. Praha – Litomyšl, Paseka 2000, s. 103.

19 Mezinárodní svaz studentstva navazoval na Mezinárodní studentský sněm, který v Londýně roku 1941 vyhlásil 17. listopad Mezinárodním dnem studentstva.

20 Viz *tamtéž*.

21 Výběr studentů byl komplikovanou procedurou. Většina byla vybrána vládami svých zemí na základě stipendií, jež nabízela československá vláda prostřednictvím ministerstva zahraničí a zastupitelských úřadů. Pro přijímání zahraničních studentů z rozvojových zemí na československé vysoké školy byla stanovena kvóta okolo čtyř set studijních míst ročně (např. pro akademický rok 1966/67 jich bylo 336). Přihlášky se podávaly přes československé zastupitelské úřady nebo prostřednictvím uvedených organizací. Podmínkou pro přijetí byl věk mezi sedmnácti a třiceti lety, dokončené středoškolské vzdělání, úspěšné absolvování přípravného kurzu na Fakultě jazykové a odborné přípravy USL a úspěšné složení přijímacích zkoušek na konkrétní školu. (Viz NA, f. Univerzita 17. listopadu, k. 144.) Sestava zahraničních studentů byla pestrá, zahrnovala totiž studenty několika kategorií

Univerzity 17. listopadu, představovala z hlediska tehdejšího bezpečnostního aparátu největší riziko, protože byla tvořena lidmi z bohatých rodin, což vyvolávalo podezření z jejich spojení s cizími rozvědkami.²²

Větší otevřenost vůči třetímu světu byla ideologicky vysvětlována tak, že národně-osvobozenecký zápas v koloniích je vlastně totožný s konečnou fází takzvané všeobecné krize kapitalismu.²³ Tuto představu ale komplikovaly výrazné společenské a kulturní odlišnosti, proto byly některé výklady spojující marxisticko-leninskou ideologii s reflexí skutečného stavu poněkud krkolomné. Problematicky se jevil například sociální původ studentů; řada z nich přicházela z elitních rodin, a tento fakt bylo třeba náležitě vysvětlit: „Národně-osvobozenecské revoluce, které vymaňují bývalé koloniální národy z imperialistického područí, mají většinou buržoazně-demokratický charakter; tzn. že spolu s oficiální likvidací národní závislosti znamenají většinou i přechod politické moci do rukou národní buržoazie, která byla doposud omezovaná jak ze strany kolonialistů, tak i ze strany domácí feudální hierarchie. (...) Národní buržoazie je pokroková proto, že má zájem na prot imperialistické a protifeudální revoluci, má však sklon ke kompromisům s imperialismem a feudalismem.“²⁴ Těchto nesrovnalostí existovala celá řada, nicméně je třeba připomenout, že komunistické hnutí bylo ze své podstaty internacionalistické a jednotlivé národní strany byly vázány solidaritou se „zápasy pracujícího lidu“ kdekoliv ve světě. V řadě rozvojových zemí vznikaly pokusy skloubit místní tradice s marxismem, což vedlo k velmi různorodým a neortodoxním výsledkům.²⁵

podle zemí původu: z kapitalistických států, ze zemí socialistického tábora a z rozvojových zemí. Posledně uvedená kategorie se ještě dělila podle momentálních priorit československé zahraniční politiky na mimoevropské socialistické země a země přednostního zájmu. Na počátku 60. let patřil do první kategorie Severní Vietnam, Mongolsko, Severní Korea a Kuba, do druhé pak Alžírsko (od roku 1962), Guinea a Mali. (Viz JELÍNEK, P. – DESSIEOVÁ, K. – NÁPRSTEK, M.: *Analýza poskytování vládních stipendií...* – viz pozn. 3.)

22 Archiv bezpečnostních složek, Praha (ABS), f. Hradec Králové – Objektové svazky (HK-OB), inventární číslo (inv. č.) 229, Orientační zpráva: Zahraniční studenti v ČSSR, 30.5.1961. Josef Frolík ve své vzpomínkové knize vyjmenovává některé agenty československé rozvědky původem z třetího světa, otázkou jejich sociálního původu se ale nezabývá (FROLÍK, Josef: *Špión vypovídá*. Praha, Orbis 1990, s. 183–190).

23 Viz NÁLEVKA, V.: *Čas soumraku* (viz pozn. 2). K uvedenému termínu blíže viz heslo „všeobecná krize kapitalismu“ ve *Filozofickém slovníku* sovětských autorů (Praha, Svoboda 1981).

24 NA, f. Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného (1945) 1951–1967 (1968), 2. část (f. N 71), k. 158, Koncepce hospodářských styků s HMVZ na období 3. pětiletky a generální perspektivy do roku 1980.

25 Jedním z takových pokusů byl „nkrumahismus“ v Ghaně. Nazván byl podle Kwame Nkrumaha (1909–1972), prvního prezidenta moderního ghanského státu, a sám se definoval jako „vědecký socialismus, aplikovaný na podmínky afrického národně a sociálně osvobozenecského boje. Za své ideové zdroje pokládal vše z dějin filosofie a ideologie, Tháletem a Platónem počínaje, přes Machiavelliho a Nietzsche (sic) až k Marxovi a Russelovi.“ (ME-NERT, Evžen: *Na západ od Londýna*. Praha, Československý spisovatel 1967, s. 65.) Ghana byla prvním nezávislým státem černé (subsaharské) Afriky (od roku 1957) a Nkrumah si získal svého času velkou popularitu díky své panafrické vizi. Stál u zrodu Organizace africké jednoty (1963) a byl vedle Džaváharlála Nehrua, Gamála Násira a Dewa Sukarna

Československý stát také podporoval vědecké bádání o zemích Afriky, Asie a Latinské Ameriky; zájem o tyto oblasti měl u nás ostatně bohatou tradici.²⁶ V této době byl kladen zvýšený důraz na výchovu odborníků s touto specializací a uvažovalo se o vybudování celostátního dokumentačního střediska pro výzkum rozvojových zemí.²⁷ Projekt sice nebyl realizován, je ale nepochybné, že na počátku šedesátých let zažívaly vědy o zemích Asie, Afriky a Latinské Ameriky a částečně také etnografie svůj rozkvět, zejména na půdě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Československé akademie věd. Afrikanistika jako samostatný obor byla založena v roce 1960 na pražské filozofické fakultě a zahrnovala dějiny, antropologii, sociologii a jazyky subsaharské Afriky. Prvním velkým badatelským dílem českých afrikanistů bylo vydání rozsáhlé dvojdílné publikace *Dějiny Afriky* v roce 1966.²⁸ O sedm let později, v roce 1967, bylo na téže fakultě zahájeno studium iberoamerikanistiky.

Témata související s rozvojovými zeměmi rezonovala i mimo odbornou veřejnost. Dobový tisk a sdělovací prostředky začaly na počátku šedesátých let přinášet ve větším množství zprávy o zemích třetího světa,²⁹ o jejich „přátelství“ s Československem a „boji za společný cíl“, v případě nutnosti také komentovaly možná nedorozumění a spory, na něž ve zdejším prostředí cizinci z třetího světa naráželi. Výrazně stoupal počet knižních publikací, článků, rozhlasových a televizních pořadů s africkými tématy.³⁰

Přes zájem široké veřejnosti o exotické končiny a oficiálně hlásané bratrství s „ujarmeným lidem“ byly reakce na studenty z rozvojových zemí mnohdy nedůvěřivé, až otevřeně nepřátelské. Již v počátcích existence Univerzity 17. listopadu se jasně ukazovalo, že bude nejen potřeba seznamovat cizí studenty s místními poměry, ale také československým občanům přibližovat prostředí, z něhož přichází pocházejí, protože řada konfliktů pramenila právě z neznalosti těchto odlišných světů. Za tímto účelem byla v roce 1963 vydána v nákladu pět tisíc kusů propagační publikace *Od Limpopa*

zakládajícím členem Hnutí nezáčastněných (1955). Po svém pádu v roce 1966 se nejdříve uchýlil do guinejského exilu, posléze mu nabídl azyl Nicolae Ceaușescu a v Rumunsku roku 1972 také zemřel.

26 Viz *Kdo byl kdo: Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha, Libri 1999.

27 NA, f. N 71, k. 158.

28 HRBEK, Ivan a kol.: *Dějiny Afriky*. Praha, Svoboda 1966. K tématu více viz ZÁHOŘÍK, Jan: Česká afrikanistika před rokem 1989. In: *Nový orient*, roč. 61, č. 4 (2006), s. 59–61.

29 Viz GÖTTING, Gerald: *Africká setkání*. Praha, Lidová demokracie 1962, s. 155. Rok 1960 bývá nazýván „rokem Afriky“, protože tehdy vyhlásilo samostatnost sedmnáct států na africkém kontinentu. Během tohoto roku značně stoupl mezinárodní význam Afriky, jejíž mladé státy byly přijaty do OSN.

30 Podle Petra Zídka v letech 1961–1964 vyšlo v Československu 118 takto zaměřených knih (ZÍDEK, Petr: České snění o černé Africe. In: *Lidové noviny* (29.–30.3.2008), příloha „Orientace“, s. III). Budiž zde připomenuto alespoň několik z nich: MENERT, E.: *Na západ od Londýna* (viz pozn. 21); BUDÍN, Stanislav: *Probuzený světadíl: Včerejšek a dnešek Afriky*. Praha, Orbis 1962; LION, Jindřich: *Od Limpopa k Vltavě*. Praha, Svobodné slovo 1963; ŠTOVÍČKOVÁ, Věra: *Afrika rok jedna*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1963 (autorka byla v 60. letech africkou zpravodajkou Československého rozhlasu).

k Vltavě. Tato kniha reportáží měla přispět ke zlepšení obrazu zahraničních studentů, idealizovala jejich zdejší pobyt a jen náznakem se dotkla konfliktních témat, která se týkala jejich vzájemného soužití s Čechy: „Nedovedli si dost vynachválit přátelství, se kterým byli přijati obyvatelstvem měst, v nichž studovali. Ale mezi hovorem se zmínili i o ojedinělých případech, kdy se střetli se zjevy svědčícími o určitém neporozumění. Někdy to byla žárlivost ze strany chlapců, když je viděli v zábavě s děvčaty. Jindy to bylo nepochopení dospělých, kteří již zapomněli na vlastní mládí se všemi jeho vrtochy a typicky ‘študáckým chováním’. Tito lidé byli jistě stejně nevrli ve styku s lidmi z jiných zemí či s mládeží vlastní. Ale chlapci a děvčata z Afriky jsou velmi citliví. Příliš dlouho jim bylo ve vlastních zemích dáváno bílými pány najevo, že jsou něčím méněcenným.“³¹ V této souvislosti stojí za zmínku, že tento typ literatury, jehož obsah je běžně vnímán jako jednoznačně kladné, až idealizované líčení afrických poměrů, budil u některých afrických studentů značnou nevoli. Podle jejich mínění přinášely zvláště knížky *Od Limpopa k Vltavě* a *Afrika snů a skutečností*³² zkreslený obraz Afriky jako špinavého a degenerujícího kontinentu, což sugeroval i jejich fotografický doprovod. Tento obraz jim připadal ponižující, a navíc podle nich nahrával negativnímu vnímání Afričanů v československé společnosti. Takovéto názory však nemohly na počátku šedesátých let proniknout do veřejné diskuse a byly ventilovány jen na půdě Univerzity 17. listopadu.³³

Ani rozhovor s prorektorem univerzity Vladimírem Štěpánkem publikovaný u příležitosti Mezinárodního dne studentstva v listopadu 1963 v týdeníku *Kulturní tvorba* nevěnoval konfliktům téměř pozornost.³⁴ Interní zprávy univerzity přitom dokládají, že si jejich existenci vedení školy dobře uvědomovalo, jen nevědělo, jakým způsobem jednat. Konflikty se zahraničními studenty (bitky, slovní napadání a po-

Propagační kniha reportáží o Africe a životě afrických studentů v Československu Od Limpopa k Vltavě měla posloužit k navázání „internacionalistických vztahů“ mezi československými domorodci a příchozími z exotických končin

31 LION, J.: *Od Limpopa k Vltavě*, s. 8.

32 Trojdílná cestopisná reportáž Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda *Afrika snů a skutečností* vyšla poprvé v roce 1952 a dočkala se několika reedic.

33 Viz NA, f. Univerzita 17. listopadu, k. 207, Sdělení rhodeských studentů, které napsali Univerzitě 17. listopadu, nedatováno (1963).

34 O zahraničních studentech a problémech kolem nich. In: *Kulturní tvorba*, roč. 1, č. 43 (14.11.1963), s. 6 n.

dobně) byly zaznamenány na vysokoškolských kolejích, v restauračních zařízeních, v prostředcích městské hromadné dopravy i na dalších veřejných místech. Často je motivovala závist; někteří zahraniční studenti byli štědře podporováni, měli možnost cestovat na Západ, a navíc se těšili pozornosti a přízni zdejších dívek. Tento postřeh přináší mimo jiné jedna ze zpráv tajné policie, v níž se konstatuje, že tito „studenti rádi vyhledávají hostince, večerní podniky, styky se ženami, machinace, spekulace a šmelinu“.³⁵ Studenti, zejména z afrických zemí, čelili často předsudkům a nepodloženým obavám z šíření venerických a jiných chorob či byli osočováni z toho, že „nám ujíždají náš chléb“. Ačkoliv všechny problémy nepramenily jen z předsudků a závisti, bylo zřejmé, že československá společnost není připravena otevřít se lidem pocházejícím z jiných částí světa.

Konflikty studentů s českým prostředím a pokusy o jejich řešení

K větší otevřenosti české společnosti moc nepřispívaly ani vysokoškolské orgány, které dlouhodobě selhávaly ve snahách integrovat cizí studenty do zdejšího prostředí. Při každé vysoké škole a koleji měla existovat komise pro zahraniční studenty, která mezi nimi měla „politicky pracovat“, jejich činnost byla ale mizivá a vliv na studenty prakticky nulový.³⁶ O „kulturní vyžití“ se měla starat komise Československého svazu mládeže, která svou funkci také plnila značně liknavě. Vedení Univerzity 17. listopadu se proto rozhodlo zřídit studentský klub, v němž se měly konat různé společenské a kulturní akce pro zahraniční i domácí studenty. Toto zařízení, nazvané Klub přátelství mládeže, bylo otevřeno 17. listopadu 1962. Vzájemné setkávání mělo prolomit oboustrannou nedůvěru a izolaci, pro zlepšení soužití se doporučovalo také spolubydlení řádně vyškolených a pečlivě vybraných českých studentů s těmi zahraničními.³⁷ Jakousi záchrannou sítí pro zahraniční studenty tvořily studentské svazy vznikající při univerzitě od doby jejího založení. Svazy byly zakládány podle zemí původu či širších regionů³⁸ a měly kromě jiného dohlížet na své členy, aby se poctivě věnovali studiu. I zde vznikaly různé třenice, svazy byly často rozpolcené a názorové střety mezi jejich členy odpovídaly často nestabilní a napjaté situaci ve vlasti či regionu.³⁹ Vedení svazů mělo za úkol úzce spolupracovat s představi-

35 ABS, f. HK-OB, inv. č. 229, Informační zpráva k problematice zahraničních studentů a praktikantů v ČSSR, 20.8.1962.

36 *Tamtéž*.

37 NA, f. Univerzita 17. listopadu, k. 25, arch. j. 174.

38 *Tamtéž*, k. 136, arch. j. 261, Stav práce se svazy zahraničních studentů.

39 O tom, že se národnostní napětí projevovalo někdy dosti nečekaným a nepochopitelným způsobem, svědčí např. následující příhoda. Ve studijních střediscích měli studenti svůj volný čas trávit různými osvětovými, společenskými a kulturními akcemi. V Dobrušce bylo nově rekonstruováno kino, proto se jako vhodná kulturní náplň jevílo promítání filmů. Do programu byl v červnu 1965 zařazen film *Romeo, Julie a tma* režiséra Jiřího Weisse z roku 1959, milostné drama mladého studenta ukrývajícího v době protektorátu židovskou dívku. Den před plánovanou projekcí (!) vyvolala skupina arabských studentů diskusi k tématu filmu. Prohlašovali, že „se jedná o filmové dílo idealizující židy, ukazující židy jako

teli univerzity, kteří mnohdy nedokázali studenty dostatečně motivovat ke studiu a řádnému chování: „Je morální povinností především svazů a federací, aby se distancovali od těch svých členů, kteří nevhodným a nepřístojným chováním k našim dívkám, flákáním se a potulováním se po kavárnách a barech, valutovými machinacemi, vymáháním nepřiměřených ústupků ve škole, v kolejích a jinde, zneužíváním výhod k osobnímu prospěchu pobuřují naši veřejnost a vedou pak nesprávným generalizováním k averzi a antipatiím ke všem zahraničním studentům.“⁴⁰

Založení studentského klubu předcházelo několik veřejných debat se studenty, jež zorganizovala Univerzita 17. listopadu. První z nich inicioval vedoucí katedry marxismu-leninismu na univerzitě profesor Hodek a konala se 10. dubna 1962 v Domě pionýrů v Praze na Žižkově. Vystoupil na ní mluvčí maliských studentů Alfa, který údajně „nekriticky obviňoval studenty na Jarově i českou veřejnost z rasismu“. Jeho projev byl zřejmě dosti emotivní, upozorňoval v něm mimo jiné na to, že českoslovenští občané zaměňují kolonialismus za otrokářství a že nelze směšovat různé africké státy. Zahraniční studenti z jiných zemí (Sýrie, Bulharska, Súdánu, Austrálie) s ním nesouhlasili a namítali, že v Československu rasismus neexistuje. Strhla se polemika, v níž byli Afričané kromě jiného kritizováni za své „páskovské vystupování“. Na besedě byli přítomni také dva zaměstnanci Městského výboru KSČ v Praze a nadporučík místního oddělení Veřejné bezpečnosti v Praze 3, „který byl připraven diskutovat k případným dotazům na praxi VB při řešení deliktů mezi zahr[aničními] studenty a našimi občany“. Hovořil o hospodském konfliktu na Jarově, při němž byl zmlácen alžírský student Aissa a Nyeró. Po této rvačce byli zadrženi pouze cizí studenti, což příslušník Veřejné bezpečnosti uznal jako

Propagační fotografie zahraničních studentů nezachycují napětí, které mezi nimi a českou společností vznikalo (repro z publikace 10 let University 17. listopadu v Praze. Praha, Univerzita 17. listopadu 1971)

jediné nevinné oběti hitlerovského fašismu atp. Takové dílo prý nutně musí u většiny zahraničních studentů evokovat dojem, že i všichni židé v Izraeli jsou ideální obdobou hrdinky filmu, že i se sionistickým hnutím je to docela v pořádku, že to není žádný nástroj amerického imperialismu atp.“ Diskuse byla nakonec obsírná, většina studentů stála o to film zhlédnout, ale organizátor filmových večerů dostal strach, že situace může přerůst v konflikt, a tak promítání zrušil. Ředitel studijního střediska svolal poradu, jíž se zúčastnili všichni arabští studenti, a snažil se jim vysvětlit vyznění filmu. Projekce byla nakonec odložena jen o několik málo dnů a obešla se bez jakýchkoli nepříjemností. (*Tamtéž*, k. 137, arch. j. 263.)

40 *Tamtéž*, k. 25, arch. j. 174, Rozbor situace týkající se vzájemného vztahu naší veřejnosti a našich studentů k zahraničním studentům v Praze (nedatováno).

chybu. Mezi řečníky se objevovali převážně studenti z Mali a Guineje.⁴¹ Debata pak pokračovala 2. května 1962 na stejném místě, byla ale už nápadně mírnější, což nepřímou zdůvodnili někteří studenti tím, že byli po minulé akci voláni na své zastupitelské úřady, kde jim byl jejich radikalismus v debatě ostře vytknut. Při této příležitosti byl nejvíce kritizován místní byrokratismus⁴² a činnost Československého svazu mládeže.⁴³

Nebylo přitom náhodou, že kritiku často pronášeli studenti z Mali. Studenti z této africké země se opakovaně dostávali do sporů s vedením vysokých škol (kvůli neúčasti na výuce a podobně) a stávali se terčí rasově motivovaných útoků.⁴⁴ Situaci nakonec vyřešila maliská vláda tím, že odvolala čtyřiaadvacet studentů na jejich vlastní žádost zpět do vlasti.⁴⁵ Nejednalo se ovšem o jedinou takto „problematickou“ národní studentskou skupinu. Vedení Univerzity 17. listopadu bylo nuceno vést obšírné diskuse také se studenty pocházejícími z Rhodesie, kteří si velmi důrazně stěžovali na zdejší rasismus, předsudky a pokřivené informace o Africe v médiích. Situace se vyostřila po 20. únoru 1964, kdy severorhodeský student Frank Chibezva vypadl (či byl vystrčen?) z vlaku na trati Poděbrady–Praha. Jeho krajané požadovali důsledné vyšetření případu a zvažovali protestní opuštění Československa, kde se cítili ohroženi.⁴⁶ Jen o něco později, na konci května 1964, byla ve vinohradské hospodě napadena skupina konžských studentů Vysoké školy ekonomické.⁴⁷

A podobné případy se neodehrávaly jen v Praze. Například na konci roku 1963 byl v Bratislavě partou opilců napaden jemenský student farmaceutické fakulty, který se proti zjevné přesile bránil kapesním nožkem a několik útočníků zranil. Podle vyjádření zastupitelského úřadu jeho země to byl člověk mírné povahy a výborných studijních výsledků. Příslušníci Veřejné bezpečnosti se dostavili na místo incidentu dosti pozdě a skandální bylo, že lékař ve zdravotnickém středisku, kam byl zraněný student převezen, jej odmítl ošetřit a ještě mu nadával. Po krátkém

41 *Tamtéž*, k. 136, arch. j. 136, Záznam: Beseda o soužití se zahraničními studenty na VŠE, 11.4.1962, podepsán Hošek.

42 Řešily se třeba problémy s vrátným v koleji na Jarově nebo absence místností, kde by se mohli zahraniční studenti scházet ve svých svazech i s českými kolegy. Jeden alžírský student citoval československou ústavu, v níž stálo, že každý člověk má právo na dvanáct metrů čtverečních obytné plochy, zatímco na kolejích bydlí na deseti metrech čtverečních dva studenti.

43 Zaznívaly výtky, že svazáčtí činovníci nepomáhají při pořádání akcí zahraničních studentů a „jejich politická vyspělost a úroveň je velmi malá“. „Na každé schůzi se řeší špatné chování Afričanů. Přáli bychom si, aby si nás přestali všimát,“ dožadovali se afričtí studenti. (*Tamtéž*, Zpráva z pokračování aktivu se zahr[aničními] studenty v Domě pionýrů na Žižkově dne 2. května 1962.)

44 *Tamtéž*, k. 207, Disciplinární řízení na USL – uzavřené záležitosti dle osob nebo incidentů 1963–1971.

45 Viz ZÍDEK, Petr: *Mali*. Praha, Libri 2004, s. 74.

46 NA, f. Univerzita 17. listopadu, k. 207.

47 *Tamtéž*, k. 137, arch. j. 263, dopis prorektora USL Vladimíra Štěpánka náčelníkovi městské správy Veřejné bezpečnosti podplukovníkovi Ticháčkovi z 29.5.1964.

výslechu na místním oddělení Veřejné bezpečnosti byl student propuštěn stejně jako útočníci, kteří mu pak na ulici ještě vyhrožovali.⁴⁸

Jak dokládají zprávy archivované ve fondu Univerzity 17. listopadu, uvedené incidenty nebyly zdaleka ojedinělé a docházelo k nim prakticky od počátků existence univerzity; výjimkou nebyly ani vzájemné střety českých a zahraničních studentů na kolejích. Společné měly většinou to, že napadení z řad zahraničních studentů byli považováni za původce konfliktu, byť třeba čelili přesile bílých domorodců. Rasismus v české společnosti přitom nebyl v polovině šedesátých let téměř vůbec reflektován. Některá vyjádření v novinách se prostě zaklínala jeho neslučitelností se socialismem. Tak argumentoval například i spisovatel Jan Procházka:

„Rasismus v socialismu je nemyslitelný. Začne-li se v kterékoliv socialistické zemi objevovat, nasvědčují-li některé jevy a fakta, že se tam praktikuje, není něco v pořádku se socialismem dotyčné země. Jsem rád, že naše styky s Afrikou, Asií, Latinskou Amerikou nejsou ani neokolonialistické, ani vyděračské, ale naopak že jsou přátelské, bez jakýchkoliv postranních úmyslů. Fámy neinformovaně zdůrazňují, že naše vnitřní obtíže jsou způsobeny rozdáváním peněz všelijakým Tramtáriím. Nejsem ministrem financí ani ministrem zahraničních věcí nebo zahraničního obchodu, ale nejsem ani úplně neinformovaný. Chci říci, že každá koruna se několikrát obrátí v dlani, než ji kdekoliv a za cokoliv vydáme. Už i Molière věděl, že pomlouvám se čelí nejhůř ze všeho. Kleveta dokáže být ostřejší než dýka.

(...)

Dnešní svět se však neuvěřitelně smrskl. Všech se stále víc začíná týkat všechno. Kontinenty k sobě mají tak blízko jako nikdy. Stále méně se může jednotlivec, národ, rasa izolovat. Nezbytnost našeho věku je spolupracovat...“⁴⁹

Smýšlení, že Československo na své vztahy s rozvojovými zeměmi materiálně doplácí, případně že cizí studenti „ujídají z našeho hrnce“, bylo zřejmě v tehdejší společnosti značně rozšířené. Zejména koncem šedesátých let pak i články v tisku začaly poukazovat na neefektivnost vynakládaných finančních prostředků v tomto směru. Na tyto kritické postoje, ovšem s patřičným ideologickým vyzněním v duchu nastupující „normalizace“, narážel později i programový dokument o dalším rozvoji Univerzity 17. listopadu z počátku sedmdesátých let. Uvádělo se v něm, že „v rozporu se skutečnými příčinami našich hospodářských obtíží, které nebyly veřejnosti komplexně známy, byla zveličována oběť, kterou ČSSR ve formě rozvojové pomoci

48 *Tamtéž*, k. 137.

49 PROCHÁZKA, Jan: *Politika pro každého*. Praha, Tezaurus 1991, s. 47–49 (kniha je druhým, rozšířeným vydáním publikace téhož názvu z roku 1968). Citovaný článek bez názvu vyšel původně v červenci 1965 v měsíčníku *My 1965*, a to v pravidelné rubrice odpovědí Jana Procházky na jeden čtenářský dotaz nebo názor, který byl vždy citován na úvod článku. V tomto konkrétním případě se dotaz čtenářky D. Holkové z Prahy týkal rasismu v české společnosti: „Říká se, že u nás není rasismus... Byla jsem několikrát v tramvaji svědkem ošklivých scén. Lidé se studentů z Afriky bezostyšně vyptávají na tisícová stipendia, která prý dostávají, baví se na jejich účet, ptají se, jak se jim líbí česká děvčata, a přitom jim tykají. Mezi africkými studenty a českými lidmi je zkrátka dost špatný vztah. Cím myslíte, že to je?“ (*Tamtéž*, s. 46.)

přináší. Tyto 'nesprávné tendence' ve veřejném mínění byly zesilovány a později v letech 1968–69 přímo vytvářeny působením oportunistických, revizionistických a protisocialistických sil, zejména zneužíváním masově sdělovacích prostředků, které zesilovaly vlnu nacionalismu, šovinismu, v případě rozvojových zemí i rasismu. To se negativně projevilo nejen mezi českými studenty, ale také v nesprávných stanoviscích veřejných a politických institucí.⁵⁰

Asi nejvíce medializovaným incidentem, který ovlivnil vzájemný vztah československé veřejnosti a zahraničních studentů, byl takzvaný případ Neckář. Pro sdělovací prostředky byl nepochybně atraktivní již tím, že v něm figuroval známý a populární zpěvák Václav Neckář. Devátého června 1967 došlo před Kolejí 5. května v Praze k výtržnosti, při níž byl náhodou zraněn kolemjdoucí Neckář se dvěma svými kolegy. V hospodě nedaleko kolejí byla skupina cizích studentů oslavující složení zkoušek napadena dalšími stolovnicí. Jeden z cizinců doběhl na kolej a žádal vrátnou, aby urychleně zavolala příslušníky Veřejné bezpečnosti. Vrátná volala na nejbližší okrsek, kde jí bylo řečeno, že nikdo nepřijede, dokud nedojde ke zraněním, a ať si to zahraniční studenti vyřeší sami. Teprve když Veřejnou bezpečnost zavolal Václav Neckář, hlídka přijela. Její příslušníci ovšem udělali na kolejích razii mezi zahraničními studenty, přihlíželi tomu, jak jsou mláceni svými českými kolegy, a vyšetřovali i ty cizí studenty, kteří s hospodským incidentem neměli nic společného. Události se dostalo značné pozornosti v médiích, proti způsobu, jakým se to dělo, se však zahraniční studenti ohrazovali.⁵¹ Po tomto konfliktu došlo ke zhoršení vztahu domácích studentů k cizincům, což se projevovalo hlavně na kolejích. Nahrával tomu i pasivní přístup Československého svazu mládeže a způsob informování v médiích. Navíc do konfliktů přerůstalo i vzájemné napětí mezi skupinami cizích studentů, které bylo odrazem vyhocených vztahů mezi jejich zeměmi nebo na vnitropolitické scéně v jejich vlasti (například studenti z arabských zemí, hlavně Egyptané a Syřané, se štěpili podle sympatií k egyptskému prezidentovi Gamálu Násirovi).

Problémům s přijímáním cizích studentů v československé společnosti se věnovala dvanáctistránková analýza vypracovaná v lednu 1968 pro předsednictvo Vysokoškolského výboru KSČ v Praze.⁵² Konstatovalo se v ní, že konflikty s československými občany představují dlouhodobý problém, který se nedaří řešit. Toto tvrzení je dolo-

50 NA, f. Univerzita 17. listopadu, k. 22, Koncepce rozvoje Univerzity 17. listopadu. Za zmínku stojí, že těchto motivů bylo použito v kampani proti literárnímu historikovi Václavu Černému v rozhlasovém pořadu „Ze zákulisí kontrarevoluce“, vysíláném od 17. do 23. srpna 1970. Některé jeho výroky o zahraničních studentech v Československu byly upraveny tak, aby ukázaly Černého jako člověka smýšlejícího rasisticky. (Viz KREUZIGEROVÁ, Pavla: *Václav Černý: Intelektuál v době normalizace*. Diplomová práce obhájená v roce 2008 v Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.)

51 NA, f. Univerzita 17. listopadu, k. 137, Prohlášení zahr[aničních] studentů bydlících na Kolejích 5. května, 14.6.1967; Generální prohlášení afrických studentů pod vedením jejich Federace svazů afrických studentů v ČSSR k incidentu mezi některými českými občany a některými africkými studenty dne 9. června 1967 (podepsáni předseda a generální tajemník federace), 29.6.1967; a další dokumenty.

52 *Tamtéž*, k. 25, arch. j. 174, Rozbor situace týkající se vzájemného vztahu naší veřejnosti a našich studentů k zahraničním studentům v Praze. Předkladatelem zprávy byla Komise

ženo zápisem ze dvou besed, které uspořádala Univerzita 17. listopadu ve dnech 20. října a 9. listopadu 1967 za účasti československých a zahraničních studentů (pozvaní zástupci tisku, rozhlasu a televize se nedostavili). Kritika z řad cizích studentů je tu v mnohém totožná s tím, co zaznívalo na výše zmíněných besedách již před pěti lety. Opětovně popisovali liknavý a nevšímavý přístup příslušníků Sboru národní bezpečnosti v případě, že byli přivoláni k nějaké bitce či napadení za účasti studentů z cizích zemí. Pokud již zasahovali, byli údajně vždy na straně československých občanů, i když ti incident prokazatelně vyprovokovali. Inzultacím byli vystaveni zejména afričtí studenti, v nichž proto narůstal pocit frustrace, že jsou v Československu nevítanými hosty. Pokud byl skutečným viníkem incidentu zahraniční student, byl jeho poklesek zveličován a stávala

se z něj aféra. Univerzita 17. listopadu byla ve zprávě kritizována za svou pasivitu; o konfliktech se dozvídala se značným zpožděním, nezasahovala do jejich řešení a tím neplnila svou povinnost hájit práva zahraničních studentů. Na základě této kritiky byla Univerzita 17. listopadu ve zprávě pověřena dvěma úkoly: dohlédnout na studentské svazy, aby jednaly s problémovými studenty, a působit na nově příchozí cizince, aby ve vstupním přípravném kurzu pochopili pravidla prostředí, do něž se dostávají. Analýza také kritizovala, že někteří vysokoškolští pedagogové berou výuku studentů z rozvojových zemí jako zbytečnou přítěž.⁵³

Mezi studenty se veřejně začalo o rasismu otevřeněji hovořit až v roce 1968. V lednu toho roku vznikl časopis *Fórum zahraničních studentů*, který vydávala Univerzita 17. listopadu spolu s vysokoškolskou radou Ústředního výboru Československého svazu mládeže. Časopis vycházel do října 1969 na čtyřech stranách novinového formátu a jeho cílem bylo pomoci zahraničním studentům v Československu v seznamování s novým prostředím a zároveň přiblížit zdejší veřejnosti cizí studenty, země

Studentka Univerzity 17. listopadu Teresie A. N. Eladová z Kamerunu přebírá doktorský diplom na akademickém shromáždění ve Smetanově síni Obecního domu v Praze 25. června 1969 (foto ČTK)

pro zahraniční studenty při Vysokoškolském výboru KSČ v Praze, text zpracoval její předseda E. Luža a byl veden jako tajný.

53 *Tamtéž.*

jejich původu, jejich kulturu a podobně. Vedení univerzity vkládalo do časopisu velká očekávání. V jejím organizačním řádu se například psalo, že *Fórum zahraničních studentů* „se musí stát významnou součástí výchovného procesu a ovlivňování zahraničních studentů v duchu zásad socialistické společnosti, internacionalismu, mírové koexistence, a v rámci spolupráce s rozvojovými zeměmi součástí rozvoje a styků a vztahů k nim“.⁵⁴ Redakční radu tvořilo patnáct osob, předsedala jí Marie Drbalová a odpovědnou redaktorkou byla Dagmar Vaněčková.⁵⁵ Studenti dostávali prostor zejména v rubrikách „Studentský dialog“ a „Čti a piš“, kde upozorňovali na problémy se vzájemným soužitím na vysokoškolských kolejích a na další obtíže, s nimiž se museli potýkat.⁵⁶

Problémy s cizími studenty se ovšem netýkaly jen jejich konfliktů s majoritní společností. Univerzita 17. listopadu a další vysoké školy, na nichž studovali, opakovaně řešily nízkou studijní morálku zahraničních posluchačů a upozorňovaly na to, že pokud by si takto při plnění svých povinností počínali čeští studenti, už by byli dávno vyloučeni. I tato větší vstřícnost (mnohdy oprávněná) přispívala ke vzniku kolizních situací. Studijní problémy zahraničních posluchačů mívaly dvojí příčinu: jejich nedostatečnou odbornou připravenost a jazykovou bariéru. V rozboru situace kubánských studentů Elektrotechnické a strojnické fakulty Vysokého učení technického v Brně z dubna 1967 se například uvádí, že vzhledem k jejich zaostávání v odborných předmětech by bylo potřeba, aby studovali sedm až osm let, a někteří by neměli studovat vůbec.⁵⁷

Nenaplněná očekávání

Dá se říci, že z hlediska zájmů československé strany projekt vzdělávání zahraničních studentů příliš nenaplnoval očekávání. Absolventi se totiž v mnoha případech z různých důvodů nevraceli do svých domovských zemí, a i když se tak stalo, nebylo nijak zaručené, že se stanou součástí tamní elity. Nestabilní režimy panující často v těchto zemích se měnily natolik dynamicky, že nebylo možné připravovat žádný dlouhodobější plán či odhadovat směr jejich budoucího vývoje. Kromě toho různé analýzy, které si vedení Univerzity 17. listopadu nechalo vypracovávat, opakovaně hovořily o ideologické nespolehlivosti cizích studentů a o tom, že není jisté, zda se je daří vychovávat v komunistickém duchu. (Větší pozornost byla této otázce věnována v období pražského jara.) Za problematické bylo pokládáno uzavírání sňatků cizích studentů s československými občany. Jak se vysvětlovalo v jedné analýze vypracované Státní bezpečností, „v tomto směru na tom náš stát prodělává,

54 *Tamtéž*, arch. j. 173, Organizační řád Univerzity 17. listopadu.

55 Dagmar Vaněčková působila jako novinářka, později se stala spolupracovnicí Rádia Svobodná Evropa, dlouhodobě přispívá do časopisu *Listy*.

56 Viz např. čísla 3 a 4 z roku 1968 *Fóra zahraničních studentů*.

57 NA, f. Univerzita 17. listopadu, k. 137, dopis prorektora USL Vladimíra Štěpánka a ředitele ÚMOS Břetislava Hojdena Ludvíku Burianovi, vedoucímu oddělení VII/2 ministerstva školství z 18.4.1967.

Rektor Univerzity 17. listopadu Jaroslav Martinic (uprostřed) a děkan její Fakulty společenských věd Otakar Taufer (vpravo) přijali 5. listopadu 1969 vynikající studenty univerzity Jeana Lembu z Konga a Mektab Nigtab z Indie (foto ČTK)

neb tímto ztrácí jednu občanku, a i tím, že děti, které se rodí, mají již cizí státní příslušnost“. Z toho plynula následující doporučení: „V tomto směru je nutné jednak tyto sňatky rozmlouvat i cestou rodičů snoubenky, případně nedovolovat z hlediska operativního, když je nějaký materiál. Povolení dávat tam, kde nám z toho vyplyne případná pomoc naší občanky, kterou však před provdáním získat ke spolupráci, s cílem plnění úkolů v zahraničí. Někdy používat i toho vysvětlení, že v některých ze států Afriky jsou takové mravy, že žena se po svatbě musí postupně vyspat se všemi bratry jejího manžela, což je považováno jako krevní povinnost, čili uvádět takové argumenty, které ji mohou zastrašit.“⁵⁸

Jak (a jestli vůbec) se cizí studenti zapojovali do studentských aktivit na konci šedesátých let, se mi zatím nepodařilo zjistit. V článku o bezohledném policejním zákroku proti studentské demonstraci na strahovských kolejích v Praze na konci října 1967 se objevuje zmínka, že se „se svými kolegy solidarizovali i zahraniční studenti“.⁵⁹ Studenti Univerzity 17. listopadu byli zastoupeni ve Svazu vysokoškol-

58 ABS, f. HK-OB, inv. č. 229.

59 PAŽOUT, Jaroslav: „Chceme světlo! Chceme studovat!“ Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967. In: *Paměť a dějiny*, roč. 2, č. 1 (2008), s. 9. V policejním dokumentu informujícím o situaci mezi studenty po strahovských událostech se uvádí: „V postojí zahraničních studentů se projevuje solidarita s českými studenty a je vyslovován plný souhlas s uskutečňovanou formou protestu. Celá záležitost se mezi

ského studentstva, který byl založen 25. května 1968.⁶⁰ O jejich postojích k událostem roku 1968 referuje nedatovaný a nesignovaný dokument nazvaný „Stručná charakteristika práce svazů zahraničních studentů v roce 1968“. Srpnovou invazi do Československa podle něj považovaly dvě třetiny cizích studentů (kromě většiny Arabů, Vietnanců a některých menších skupin) za „ránu do týla rozvojovým zemím“; k celostátní studentské stávce byli většinou solidární. „‘Elita’ zahraničních studentů dospěla k závěru, že srpnové události v ČSSR teprve pomohly zformovat studentské hnutí, které projevuje svou aktivitu v pravý čas a na pravém místě, a že se také konečně ukázala skutečná jednota dělníků a studentů i inteligence vůbec. Domnívá se, že by čs. studenti měli nadále prosazovat svůj požadavek podílet se na řízení a správě společnosti. (...) Srpnové události byly šokem pro většinu zahr[aničních] studentů, kteří nazírali na socialismus jako na ideální společnost, která se drží svých pokrokových a humanitních zásad, a viděli v socialismu budoucnost lidstva,“ konstatovalo se ve zprávě.⁶¹ Někteří studenti vyjadřovali podporu Alexanderu Dubčekovi na takzvaných dubčekovských směnách (pracovali jako brigádníci na stavbách v Krči a na Proseku, byli na chmelové brigádě, na bramborové brigádě v jednotném zemědělském družstvu v Žebráku), přispěli finanční částkou na Fond republiky a podobně. Mezi zahraničními studenty také zapůsobila smrt Jana Palacha – někteří ho považovali za hrdinu boje za svobodu, pro jiné „to nebyl revoluční postoj, ale měl smysl“, a všichni bez výhrad se stavěli proti zlehčování jeho činu. Většina z oslovených studentů se zúčastnila manifestačního Palachova pohřbu 20. ledna 1969; kyperští studenti zde položili věnec, ostatní květiny, jeden arabský student napsal báseň „Vzpomínka na Jana Palacha“. Na mnoha fakultách tehdy docházelo ke sbližování zahraničních a českých studentů.⁶²

Problémy ve vzájemném soužití a konflikty s rasovým podtextem vznikaly i v dalších zemích „socialistického tábora“ (Sovětském svazu, Bulharsku), v nichž existovaly podobné instituce jako Univerzita 17. listopadu.⁶³ Jak jsem se pokusila ukázat v předloženém textu, byla otevřenost socialistického Československa vůči zemím třetího světa svého času velice diskutovaným tématem. I s ohledem na ideologické a politické kontexty a přes řadu konkrétních problémů lze s odstupem let hovořit o nesporných přínosech popsaného vzdělávacího projektu. Zájem o rozvojové země přispěl k rozkvětu řady specializovaných vědeckých oborů v Československu (na-

zahr[aničními] studenty nijak zvlášť nekomentuje, ale z jejich strany je snaha věci ironizovat a v některých případech české studenty podněcovat.“ (ABS, f. Sekretariát I. náměstka ministerstva vnitra plk. Jana Záruby (A9), inv. č. 451, Informace o situaci mezi vysokoškolskými studenty po demonstraci na Strahově, 6.11.1967.)

60 Viz PECKA, Jindřich – PREČAN, Vilém (ed.): *Proměny Pražského jara 1968–69: Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti*. Brno, Doplněk 1993.

61 NA, f. Univerzita 17. listopadu, k. 136, arch. j. 261, Stručná charakteristika práce svazů zahraničních studentů v roce 1968 (nedatováno).

62 *Tamtéž*.

63 Viz HESSLER, Julie: Death of an African Student in Moscow: Race, Politics and the Cold War. In: *Cahiers du monde russe*, roč. 47, č. 1–2 (2006), s. 33–63.

příklad egyptologie, afrikanistiky, iberoamerikanistiky, etnografie, translatologie) a navázané kontakty v mnoha případech přinášely dlouhodobý užitek (což platí jak pro československé experty, tak pro zahraniční odborníky vyškolené na Univerzitě 17. listopadu).

Článek vznikl s podporou Grantové agentury Univerzity Karlovy v rámci projektu č. 5961/2013 „Univerzita 17. listopadu a zahraniční studenti v československé společnosti 60. a 70. let“.